

GESCHIEDENIS, VOLGENS MIJ

Van de auteur verschenen eerder:

Koninkrijk aan Zee – De lange vlucht van liefde
in het Nederlands-Caribisch bestuur (1999)

Het Verpulverde Tafereel – bloggen tijdens
de kabinetsformatie (2010)

Liberty and Progress –
A Dutch-American Biography of the 20th Century (2012)

Mankind in the Balance – Essays on the future of humanity (2012)

Gelukkig Nederland (2013)

THEO E. KORTHALS ALTES

GESCHIEDENIS, VOLGENS MIJ

Den Haag
2014

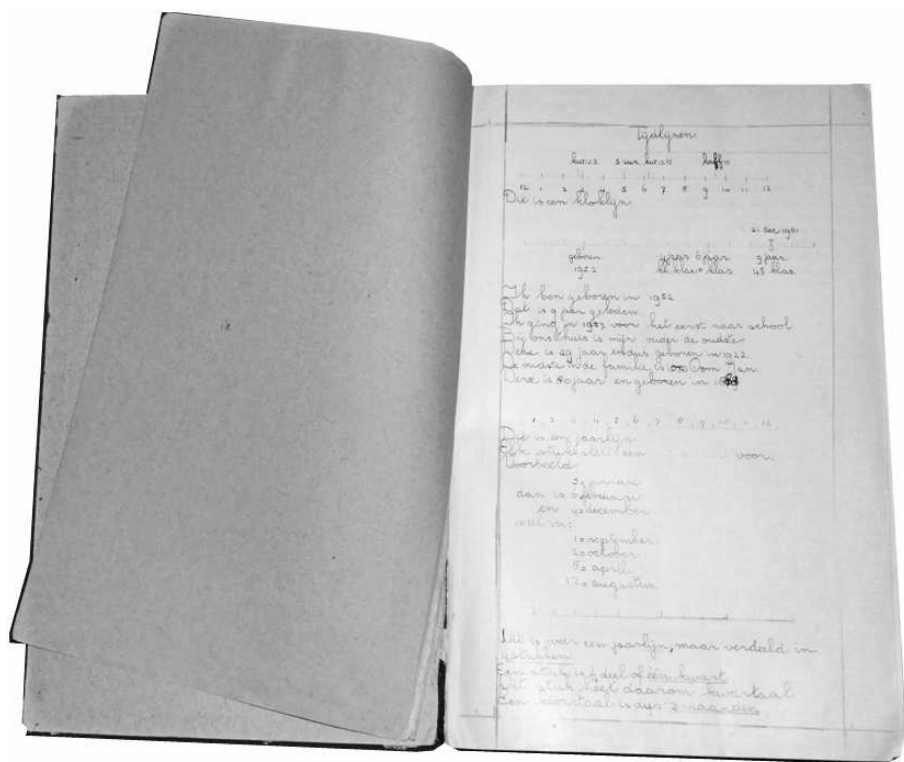
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

Omslag: bewerking van het portret van Willem van Oranje, gebrandschilderd glas in de Sint-Janskerk in Gouda.

Uitgave: mijnbestseller.nl
ISBN 9789462548022

Het was een stem in mij die zei:

*“Ik heb de grootsheid gezien,
de pracht en praal
van de Europese beschaving;
ik heb het gezien
door de ogen
van zoveel menselijke ellende
in de eeuwen.”*

De eerste pagina in mijn leven over het onderwerp geschiedenis
(vierde klas lagere school)

Inhoudsopgave

Introductie	3
Waar de Rijn de zee instroomt	5
Hoe wij hier terechtkwamen	15
1648	18
Een geschiedenis van onze eigen mening	22
De republiek van het goed georganiseerde eigenbelang	31
Geschiedenis, dat doen we zelf	63
Het speelgoeddilemma	73
Heb vertrouwen in de vragen die u stelt	83
Zelfvertrouwen als grondslag van beschaving	86
De kruimels van Klein Duimpje	116
De laatste Keizeroorlog	127
Bloed aan de handen van het Nederlandse volk	142
Wat verdedigen wij met 'Christelijk Europa'?	148
De geschiedenis van het burgerlijk geluk	157
Wat zal gebeuren met de 20ste eeuw?	165
Een geschiedenis van onze verbeelding	171
Slot: de geschiedenis en toekomst in onszelf	187

Introductie

Slag bij Waterloo , 1815. Mijn bet-betovergrootvader Johann Philipp Altes vecht mee als artillerist in het Pruisische Leger.

Als Napoleon de Duitsers en de Russen links had laten liggen en zich tevreden had gesteld met zijn West-Europese keizerrijk, was ik geen Nederlander geweest of had ik – met grotere waarschijnlijkheid – nooit bestaan. Mijn hele familie zou er niet zijn geweest. Wat aan mijn eigen leven voorafging is direct verbonden met de dadendrang van deze grote Keizer, en vervolgens met zijn eclatante nederlaag in de modder van Waterloo. Ik kan het moeilijk anders zien. Het is een voorbeeld, niet alleen voor mijzelf, maar voor tal van anderen, hoe ons eigen leven, achteraf gezien, van de grote en kleine gebeurtenissen in de geschiedenis aan elkaar hangt. Ontelbare andere levens hadden geleefd kunnen worden. Zij dwalen als schimmen door de duisternis van alle mogelijkheden die zich keer op keer niet hebben voorgedaan. Het is maar goed dat die hele ongeleefde geschiedenis geen weet heeft van zichzelf. Wat een vreselijk gehuil zou dat zijn. Een schreeuwend koor van de nimmer geboren, klagend over de kans die geen van hen ooit kreeg – gisteren niet, en in de eeuwigheid niet.

Maar dankzij Napoleon ben ik er dus wel, en niet alleen dankzij hem natuurlijk. Ik was er ook niet geweest als de eerste vrouw van mijn grootvader aan moederszijde niet van huis was weggegaan aan

de arm van een ander en hij dan niet opnieuw getrouwd was met de vrouw die mijn grootmoeder werd. Een dubbeltje op z'n kant, wat mij betreft. Wie moet ik hiervoor danken?

En inderdaad is het, achteraf gezien, een wonder dat wij bestaan. Het hele leven is een grote loterij. Het is een verhaal zonder schuldigen of onschuldigen. Want wie zijn vinger wijst naar de misstappen of wreedheden in onze geschiedenis loopt grote kans een veroordeling uit te spreken over precies datgene dat – mogelijk zelfs bij herhaling – aan zijn of haar eigen leven ten grondslag ligt. Het is een onvermijdelijke gevolgtrekking dat wij evengoed het resultaat zijn van onzegbare gruwelijkheden, begaan door een mensenhand, als van goede daden en menslievendheid, ja zelfs van de liefde.

Daarom lijkt het mij verstandig in ons dagelijkse leven vooral naar voren te kijken, naar de toekomst, te blijven zorgen voor de beste kansen op nieuw leven – en dit te koesteren. Elke verspilling die wij begaan vergroot het koor, het zwelgende lied van al het leven dat wij het daglicht niet hebben gegeven.

De auteurs van de Bijbel hadden het goed gezien, denk ik nu, met al die vermaningen en aanmoedigingen die zij God in de mond leggen: gaat heen, vermenigvuldigt U en... handjes boven de deken.

Waar de Rijn de zee instroomt

Ik heb een schrift, met harde kaft, ongeveer A-4 formaat, dat dateert uit mijn vierde lagere schooljaar. Het is de belangrijkste getuigenis waarover ik beschik van de wijze waarop onze juf de klas leidde naar het begin van een besef van geschiedenis. Het begint met dimensies waarvan je je als kind wel praktisch bewust bent - het leven van dag naar dag, de ommekomst van je verjaardag, elk jaar opnieuw, kortom de progressie van tijd – maar die je nog niet hebt leren zien in de bredere context van eeuwen of hele tijdperken.

Dit geldt zowel voor tijdsverloop als voor het verloop van generaties. Je broers en zusters, je ouders en grootouders zijn tot dat moment een onveranderbare realiteit. Vaag was het misschien tot ons doorgedrongen dat mensen er op enig moment niet meer zijn en dat er zoiets is als “dood”. Ik miste bijvoorbeeld de grootvader over wie ik eerder sprak, die al lang voor mijn geboorte, toen mijn moeder nog een tiener was, overleed. Maar dat alles was heel ver weg. Zijn afwezigheid was in feite net zo’n vast gegeven, even onveranderlijk (en vanzelfsprekend) als ieder feitelijk leven dat ik op dat moment kende.

Het schrift met de harde kaft diende ter introductie van de feiten van de geschiedenis. Die kregen wij voorgeschoteld als een op-eenvolging van verhalen op grote afstand van wie wij waren, op dat moment, in die klas op school. Het eerste waarvan wij werden doordrongen was ons deelgenootschap van een grotere samenleving. Niet alleen van een familie met grootouders, ooms en tantes, of van onze schoolgemeenschap enzovoorts maar van Nederland. In dat Nederland was van alles gebeurd – “voor onze tijd”. En zo leerden wij dat er tal van gebeurtenissen aan ons eigen leven vooraf waren gegaan. Neem bijvoorbeeld het Amsterdamse Centraal Station. Het

was gebouwd in 1889, zegt mijn schrift (in mijn eigen handschrift). En direct daarop volgt: “Amsterdam ontstond in de 13^e eeuw, dus tussen 1200 en 1300. Dit is dus ongeveer zevenhonderd jaar geleden”. Onmiskenbaar gedicteerde tekst.

Wat deed die informatie met mij? Was ik daadwerkelijk in staat om in mijn eigen gedachten zo’n grote sprong te maken van tien of tachtig jaar naar zevenhonderd jaar?

Wij leerden nog grotere sprongen maken:

“2000 jaar geleden bouwde iedereen zijn eigen huis van ruwe balken. De kieren werden dichtgemaakt met klei. Het dak was van riet en stro. In de grond was een kuil voor het vuur. De rook verdween door een gat in het dak. Er was ook nog een gat als ingang. Wat stro in de hoek als slaapplek. Houtblokken als tafel en stoel.”

En in de verte loerde de romantiek van de Batavieren, over wie wij niet lang daarna vernamen.

In het lager onderwijs van die tijd – wij spreken over 1960 – werden vellen verschaft, bedrukt met illustraties: prenten en tekeningen, die wij zorgvuldig uitknipten en vervolgens plakten op de juiste plek bij de tekst. “Knippen en plakken” doen wij ook vandaag nog – en op veel grotere schaal dan in die tijd bij benadering denkbaar was. En het verschil – lijkt mij – met onze tijd is vooral dat de teksten ons werden voorgezegt. Wij gingen niet op zoek naar die geschiedenis. We kregen het, les na les.¹

Wij denken nu dat het geschiedenisonderwijs vroeger vooral een kwestie was van rijtjes met feiten en jaartallen. Maar wat ik in mijn schrift zie toont iets heel anders. In het verlengde van het verhaal over ruwe balken en stro werd ons in de eerste plaats verteld dat mensen vroeger anders leefden. Dat zij geen elektrisch licht hadden maar kaarsen of snotneuzen en dat zij gingen slapen “met de kippen op stok”; dat zij geen koffie dronken of coca cola maar enkel melk of bier, en water.

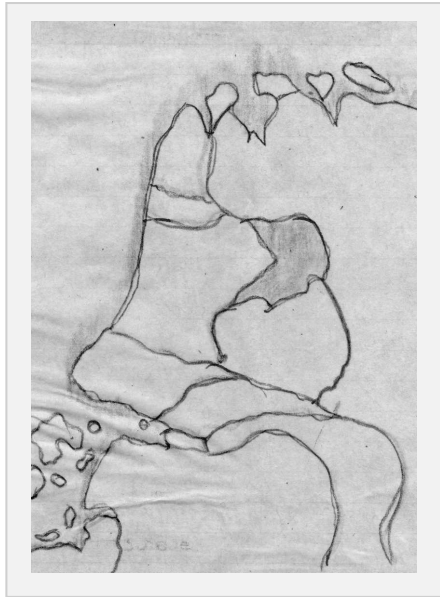
“Het eten werd slecht verzorgd. Zout was er niet. Dat kwam pas in de 14^e eeuw. Aardappelen in de 16^e eeuw, uit Amerika.”

¹) Ik laat maar even in het midden hoeveel scholieren en studenten in onze tijd hele teksten knippen en plagierend plakken in hun werkstukken en scripties.

Hoe dat dan allemaal kwam, en wat het maakte dat wij nu beschikten over auto's en televisies, was natuurlijk niet meteen duidelijk. Ik geloof niet dat wij als kinderen van negen of tien jaar dat soort vragen automatisch stelden. Ik denk eerder dat wij die ontwikkeling beleefden als iets dat vanzelf was gegaan. Ja natuurlijk, van kaarsen komt elektrisch licht. Gewoon normaal.

Wij leerden dat in onze streken – die er toen heel anders uitzagen – volken of stammen hadden gewoond met dappere namen zoals Tubanten en Kaninefaten, en ja ook “Bataven”, of Batavieren, waaraan de Betuwe nog herinnert. “Bat-ouwe is *goede grond*,” staat in mijn schrift.

“Ze waren bevriend met de Romijnen”, lees ik vervolgens. Au! Romijnen? Kennelijk had ik dit braaf fonetisch genoteerd zonder enig begrip van wie zij waren.

Nederland “in de Germaanse tijd” zoals ik het (na)tekende in de vierde klas.

Ik herinner mij nog goed het moment waarop de juffrouw het begrip “middelen van bestaan” introduceerde. Ook daarvan had ik als stadskind van enige welstand geen werkelijk besef. Van een zwoegend leven, bijvoorbeeld als landbouwer, schipper of in enigerlei betrekking in de nijverheid, om aan de dagelijkse kost te

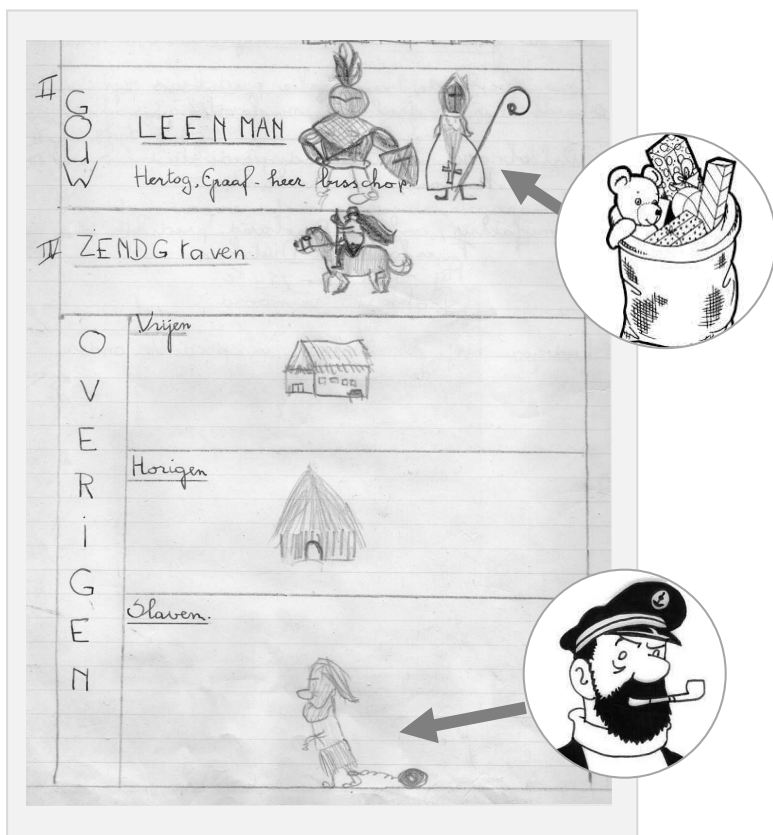
komen kon ik maar moeilijk een voorstelling maken. Het stond in de realiteit van ons leven al ver van ons af, laat staan als het ging om de omstandigheden in het verleden. Letterlijk vervulde de gedachte dat wij al die verschillende “middelen van bestaan” moesten leren mij met onverhulde weerzin. Het leek mij toen voor een goed begrip van de geschiedenis van geen enkel belang.

“Vraag: waarom trokken de kooplieden in groepen?”

“Antwoord: uit veiligheid (rovers).”

Maar wanneer ik nu die inleidende pagina's van het schoolschrift voor de geschiedenislessen doorneem krijg ik toch de indruk dat onze juffrouw de juiste prioriteiten stelde. Het begrip van de geschiedenis dat zij ons wilde bijbrengen betrof in de eerste plaats het leven van gewone mensen. En zelfs al waren bepaalde elementen hiervan voor mij om te beginnen al een beetje wezensvreemd, veel daarvan is toch blijven hangen. Juist die aanvankelijke moeite – ik was mij daadwerkelijk daarvan bewust – met de concrete materiële voorwaarden van ons leven stimuleerde mij, jaren later weliswaar, om er toch iets van te begrijpen, en dus mijn weerstand te overwinnen. Want inderdaad, niets gaat vanzelf, en niets in onze wereld is vanzelfsprekend – vooraf niet, en achteraf niet.

Maar goed, men kan zich voorstellen dat in de beleavingswereld die ons werd voorgeschoteld en die mede werd ingekleurd met liedjes over ferme jongens en stoere knapen (*..foei, hoe suffend staat gij daar!*) de verhalen over strijdende Romeinen (nu goed gespeld) en Germanen veel meer tot onze verbeelding spraken, zeker vanaf het moment dat onze juffrouw begon te vertellen over de koningen, keizers en veldheren die over dit alles de scepter zwaaiden. Het werd gauw duidelijk dat hun overwinningen de geschiedenis bepalen en dat de ene winnaar vanzelfsprekend volgt op de andere. Zoals het was geweest – van tijdperk naar tijdperk – zo moest het ook. De vraag, hoe de geschiedenis zou zijn gelopen als het hier of daar anders was gegaan – “Julius Ceasar verslagen door de Galliërs!” – kwam niet in ons op. Dat juist in het beantwoorden van die vraag – op gezette momenten – de kern ligt van werkelijk begrip voor de achtereenvolgende tijdperken van de geschiedenis was – en is nog steeds – niet het gemeengoed van het onderwijs. Pas nu, vijftig jaar later, dringt de werkelijke draagwijdte ervan tot mij door.

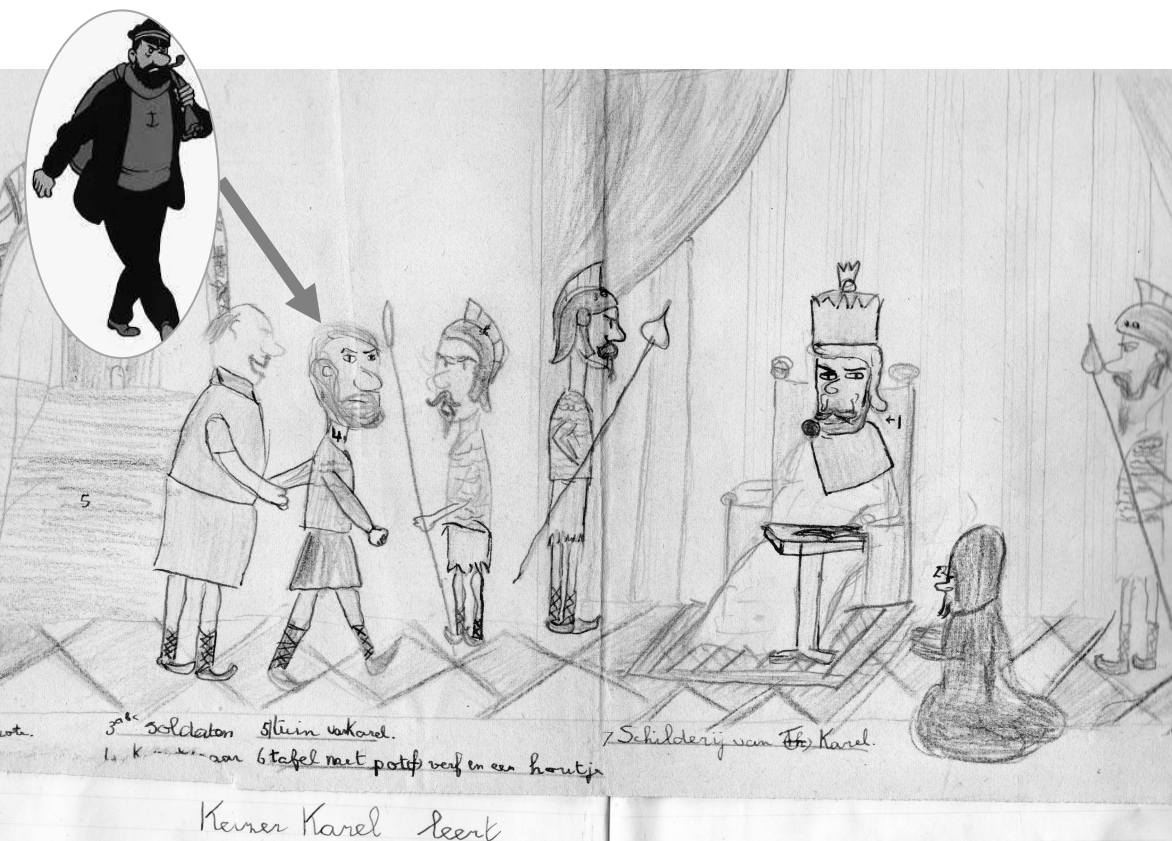

*De feodale maatschappij volgens mijn juffrouw op school
(en mijn vrije interpretatie daarvan)*

En zo gaat mijn schoolschrift verder. Het verhaal van de mensheid gebeiteld met de inkt van mijn kroontjespen, stapje voor stapje, van het Rome van Ceasar naar het Rome van de pausen, met onderweg Bonifacius uit Engeland - die in 754 in Dokkum werd vermoord - naar de wereld van het feudalisme, beheerst door leenheren, horigen en lijfeigenen. Mijn schrift toont hoe de verbeelding hiervan in mijn eigen hoofd vermengd was met een opvoeding vol Kuifjestrups en Sinterklaasfolklore. In de voorstelling die ik ervan maakte, identificeerde ik mij daarom vooral met de man aan de uiterste onderkant en met de bringer van onze jaarlijkse pakjesavond.

Ik zeg dat niet willekeurig natuurlijk. Waar geen identificatie is groeit geen interesse, hoe misplaatst de associatie ook moge zijn.

Het is de manier waarop wij bewust en onbewust allemaal naar geschiedenis kijken. Daarom begrijp ik mezelf wel – ook na zoveel jaren – dat ik het grappig vond om “slaven”, of lijfeigenen,² te identificeren met het tegendeel ervan. En omdat mijn jeugd gespeend was van iedere vorm van geestelijkheid (ik ben volkomen agnostisch opgevoed) lijkt het mij even goed te begrijpen waarom ik bisschoppen plaatste in de wereld van louter kinderfantasie.

De hiervoor afgebeelde tekening moet worden gezien in hetzelfde perspectief. Het is mijn voorstelling van een dag aan het hof van Karel de Grote. Rechts onderaan, op z'n knieën, zit een monnik, met een boek in zijn handen. Hij leest voor, en de keizer luistert. Hoe dit beeld bij mij ontstond kan ik niet navertellen. De keizer kon lezen maar niet schrijven en zou dus eerder een monnik gebruiken om te

²) Tussen beide fenomenen bestaat wel een verschil.

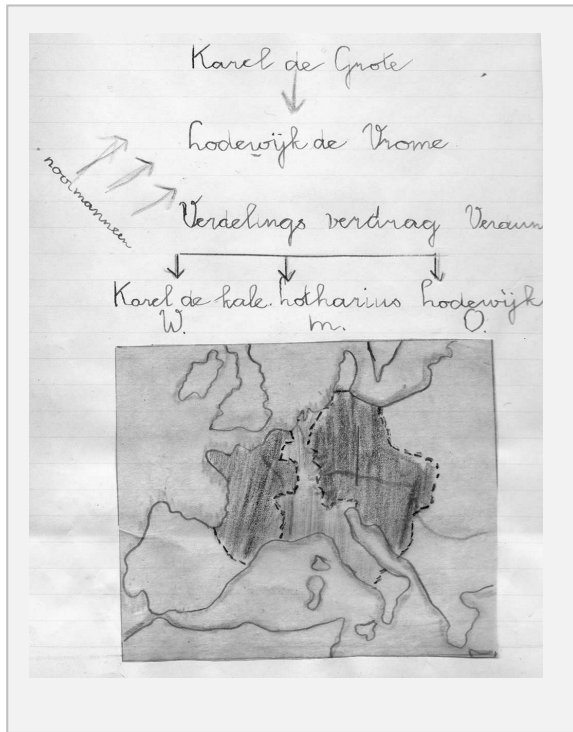
dicteren. Toch luidt mijn onderschrift “Keizer Karel leert”. Het beeld van de monnik is intussen niet misplaatst. De belangrijkste adviseur van Karel de Grote was de Engelse geestelijke Alcuin, die hem op tal van gebieden bijspijkerde, zoals retorica en astronomie, en die een belangrijke rol vervulde in de ontwikkeling van het onderwijs. Het kan dus zijn dat ik deze figuur in mijn gedachten had.

En ditmaal heeft onze fameuze stripheld de eerbiedwaardige rol van een kunstenaar die met de keizer een afspraak heeft om van hem een portret te maken. Het zou goed zijn als dit werkelijk was gebeurd want over een naar het leven getekend portret van de keizer beschikken wij niet.

Een historicus merkte niet lang geleden ten slotte nog een anachronisme op. De soldaten hebben Griekse helmen op hun hoofd. Een zeer vergefelijke misstelling voor een jongen van amper negen jaar. De streng aanstormende en zelfverzekerd kijkende kunstenaar wekt bij een van die soldaten verwondering. Moet hij op z’n hoede zijn en ingrijpen?

Al met al zat ik er niet ver naast. Welke betekenis deze grote vorst der Carolingen vele jaren later voor mij zou krijgen – in aanvulling op zijn algehele historische betekenis – kon ik niet bevroeden. Het zou voor mijn karakter ook niet goed zijn geweest wanneer ik daarvan al in die tijd op de hoogte was.

En zo gaat het verhaal verder, van de keizer die tot de dag van vandaag geldt als de geestelijk vader van Europa, naar zijn enig overlevende zoon Lodewijk de Vrome en vervolgens naar zijn kleinzonen Karel de Kale, Lotharius en Lodewijk “de Duitser”, over wie datzelfde Europa in 843 ter wille van hun onderlinge vrede – met het uiterst ongelukkige Verdrag van Verdun – in drie moten van noord naar zuid gespleten werd. Wie het kaartje bezieet, destijds eveneens in mijn schrift getekend, kan – met enig besef van de Europese geschiedenis van de afgelopen duizend jaar – direct zien welke chronische ellende de erfverdeling van de Carolingen in ons werelddeel veroorzaakt heeft.

Verdrag van Verdun, 843

Enige nadere verklaring van het veelzeggende kaartje of van de daaruit volgende Europese conflicten ontbreekt. Dat past ook wel bij de gemiddelde geschiedsbeleving van de Nederlander, en dus ook bij het gangbare geschiedenisonderwijs, waarin de hink-stap-sprong van Kaninefaten (of Cananefaten) en Batavieren, via Karel de Grote en de eerste graafschappen in onze landen, snel doordraaft naar Dirk III (zijn tol bij Vlaardingén) en Floris V (Ridderzaal, “vermoord bij het Muider slot”), om ten slotte te arriveren bij het hoofdmenu van onze Vaderlandse geschiedenis (zelfs in mijn schooltijd nog met een ferme hoofdletter geschreven) na de Reformatie.

Desondanks is het de moeite waard om bij het kaartje stil te staan. Ik twijfel er niet aan dat de werkelijke gevolgen van de verdeling in 843 van “Europa” destijds volkomen aan mij voorbij gingen. Des te meer bewondering heb ik nu voor onze juffrouw op school, die ons tamelijk kernachtig, zonder veel woorden, daarmee toch iets van

belang trachtte bij te brengen. Met kleuren en pijltjes staat in deze tekening alles wat destijds telde. Men ziet het begin van “Frankrijk” en “Duitsland”, en men ziet ook de gebieden waarover meer dan duizend jaar lang bij voortdurend gestreden zou worden. Wie “Elzas-Lotharingen” roept (genoemd naar ’s keizers kleinzoon Lothar) heeft, lijkt mij, toch een directe associatie met Napoleon, de Duitse Keizers en Bismarck (c.q. de Frans-Duitse oorlog 1870-1871) en vervolgens met de twee grote oorlogen in onze hoogsteigen 20ste eeuw.

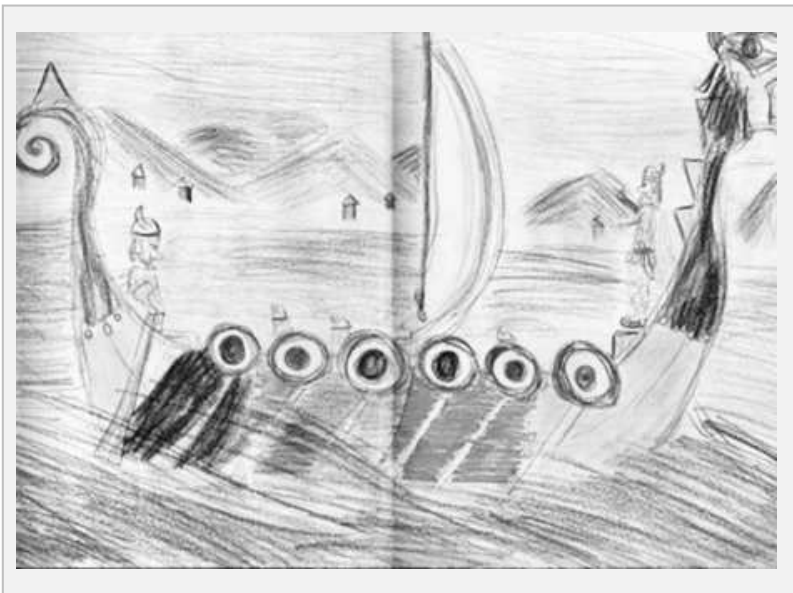
De Nederlanden vormden na 843 een restpost, tezamen met alle andere tussengebieden en, een troostprijs, het pauselijke Rome, “verenigd” in Midden-Francia of Lotharingen.

Opmerkelijk zijn vooral de drie dreigende pijltjes links. In mijn schoolschrift zoek ik vruchteloos naar hun implicaties. “Noormannen” staat er, vaker aangeduid als Vikingen. De meesten van ons weten er wel iets van. Waarschijnlijk is dat zo omdat onze voorstelling van Vikingen en hun schepen met drakenkoppen op de boeg iets intens romantisch heeft. Zo’n Viking hadden wij wel willen zijn! Talloze waanbeelden zijn er het gevolg van, zoals de koeienhoorns op hun helmen en hun grenzeloze bruutheid.

De eerste serieuze strooptochten van Vikingen – afkomstig uit de Scandinavische landen – op het Europese continent dateren inderdaad uit de tijd waarin Carolingen hun nieuwe orde stichtten. Nederland bereikten zij al voor die tijd. Dorestad, het huidige Wijk bij Duurstede, overvielen zij in 834.

De Vikingaanvallen hadden een sterk ontwrichtend effect op de West-Europese volkeren,³ maar zij brachten niet alleen vernietiging of plundering. Hun zeetochten waren mede geïnspireerd door de bevolkingsdruk aan hun thuisfront. Zij stichtten tal van nieuwe gemeenschappen langs de zeekusten, zoals op de Engelse eilanden (voorbeeld: de Orkney-eilanden), het Engelse vasteland zelf en de Franse kust, met als meest aansprekende voorbeeld het naar hen genoemde Normandië.

³) De Engelse koning Alfred de Grote (849 – 899) voerde zijn grote slag tegen de Vikingen tussen 870 en 880.

*Mij versie van een Vikingschip
(inclusief de misplaatste koeienhoorns op de helmen)*

Zo stroomt vandaag in menig Europees – en zeker Engels – bloed de herinnering aan dit krachtige, stormentrotserende volk, wat het onderweg ook moge hebben aangericht. Ik herhaal hier maar: het zijn ook de boosdoeners aan wie wij ons eigen bestaan te danken hebben.

Hoe wij hier terechtkwamen

De notie dat misschien iets van de algemene geschiedenis door ons eigen bloed stroomt kan hooguit een vaag en betrekkelijk onwerkelijk besef zijn geweest in het hoofd van een negenjarige stadsjongen. Dat je van alles meekrijgt van je eigen ouders, ja dat is makkelijk te vatten. Maar je bent toch in de eerste plaats jezelf, en alleen dat al kost een hele puberteit om in vrede mee te leren leven. Als kind ben je vooral bezig met alles wat je onderscheidt van de wereld waarin je opgroeit, niet met wat je verbindt, hoeveel je ook houdt van je familie en hoezeer je begrijpt dat ook het leven van je grootouders (ik had zelfs nog een overgrootmoeder) iets met je eigen leven te maken heeft. Dat vervolgens een oeroude, onvoorstelbaar krachtige en complexe realiteit werkzaam is die – als je maar ver genoeg teruggaat – ons allemaal verbindt, ja die ons zeker ook verbindt met de Vikingen van weleer, de lijfeigenen uit de tijd van Karel de Grote, laat staan de mensen uit het stenen tijdperk die hier en daar wat scherven hebben achtergelaten, is een schakel die wij normaal gesproken pas aanleggen wanneer wij het leven bijna voorbij zijn. Zovele jaren later, bij het naderen van onze laatste adem, als dat merkwaardige wonder dat leven heet werkelijk bij ons binnendringt. Ineens is niets meer vanzelfsprekend en alles wordt toeval. Godzijdank. Ja, Godzijdank het toeval, de willekeur, het dubbeltje op z'n kant, al datgene wat gebeurde en net zo goed niet had hoeven gebeuren waardoor wij een korte tijd het daglicht mochten zien.

Zeker is dat zonder dat verdrag uit 843 en zonder succesvolle Vikingtochten en hun blijvende vestigingen op tal van plekken in Europa de scheidslijnen op ons continent er vandaag heel anders hadden uitgezien. De echo van de geschiedenis galmt lang na.